GLOBAL POLİTİKA, BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRKİYE

NEJAT DOĞAN

Giriş

I. GLOBAL POLİTİKA, BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRKİYE

"Uluslararası ilişkiler" disiplininin adı aslında tartışmalıdır. İlk kez bu ismi Jeremy Bentham önermişti. Disiplinin daha çok uluslar değil, "devletler" arası ilişkilere yoğunlaşmış olduğuna dair tartışmalar uzun zamandır yapılmaktadır.[1] Ancak günümüzde asıl tartışılan konu, artık politikanın "global" hale geldiğidir. Yani, devletlerin ötesinde birçok aktör artık politika yapımına katılmaktadır. Hükümetlerarası örgütler (intergovernmental organizations), hükümetlerdışı örgütler (nongovernmental organizations), çokülkeli şirketler, ulusal şirketler, vakıflar, sivil toplum kuruluşları ve hatta bireyler dünya siyasetinin oluşumuna doğrudan ve dolaylı etkide bulunmaktadır.[2] BM bünyesinde oluşturulan ve eski-Yugoslavya topraklarında ve Raunda'da işlenen suçlar konusunda yetkili iki ayrı mahkeme ile Roma Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesiyle çalışmaya başlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi, dünya siyasetinde bireylerin doğrudan hukukun sadece nesnesi değil, öznesi de olduğunun en açık göstergesidir.

Bu durumda uluslararası ilişkiler disiplininin, daha önceleri ortaya da atılmış bulunan "dünya siyaseti" (world politics), "dünya düzeni" (world order) veya "küresel ilişkiler" adlarıyla anılması belki de daha doğru olacaktır. Buna bağlı olarak da, uluslararası ilişkiler disiplininin bir altdalı olan ve daha çok güvenlik, savunma, örgütlenme gibi birimlerarası "politik" konular üzerine yoğunlaşan "uluslararası politika" kavramı yerine, "küresel politika" veya "global politika" kavramını kullanmak daha uygun olacaktır. Nitekim bu kitabın başlığında "global politika" kavramı kullanılmıştır.

Global politikada son dönemlerde bazı spesifik gelişmelerin önemini gözlemlemekteyiz. Örneğin, terörizmin global hale gelmesi sonucunda terörizme karşı mücadele de global bir boyut kazanmıştır. Dünya ekonomisi hızlı bir "globalleşme" eğilimine girmiş ve "globalleşen dünya" kavramı klişe haline gelirken, nelerin globalleşip nelerin globalleşmediği sorusu üzerinde fazla durulmamıştır. Aslında globalleşme bireyler açısından pek de olumsuz birşey olmayabilecekken, ekonominin, tüketim maddelerinin ve şirketlerin; demokrasiden, özgürlüklerden ve sosyal haklar başta olmak üzere tüm insan haklarından daha hızlı ve daha fazla globalleşmesi, maalesef sürecin şu an için bireyler açısından olumlu işlemediğini göstermektedir. Ancak bu durum, demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin de gelişip tüm politik birimleri etkilemediği anlamına gelmemektedir. Aksine, artık devletler daha yoğun bir şekilde hem uluslararası örgütlerin hem de bu açılardan nispeten gelişmiş devletlerin baskısı altındadır. Önemli bir diğer gelişme de bölgesel bütünleşme çabalarıdır. Avrupa'dan Afrika'ya, Latin Amerika'dan Uzak Doğu'ya kadar birçok bölge ekonomik, sosyal ve politik bazı amaçları paylaşan devletlerin

---

[1] Disiplinin gelişimi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi." Atila Eralp (Ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, ss. 15-55.

[2] Uluslararası ilişkilerde aktörlerin çeşitlenmesi konusunda bkz. Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi*. İstanbul: Der Yayınları, 2001.

bütünleşme çabalarına sahne olmaktadır. Bu gelişme de, devletlerin gerek global politikada ve ekonomide gerekse bölgesel düzeyde izleyecekleri politikalara doğrudan etki yapmaktadır.

Tüm bu söylediklerimizi birlikte düşünecek olursak şu sonuca varıyoruz: global politikalar, bölgesel politikalar, ulusal politikalar arasında eskiye nazaran çok daha sıkı bir ilişki ve etkileşim bulunmaktadır. Global bir gelişmenin bölgesel politikaları ve aynı zamanda bir devletin hem iç politikasını hem de dış politikasını etkilemesi sözkonusu olduğu gibi, yerel bir gelişmenin veya bir liderin ulusal, bölgesel ve global düzeylerdeki politikaları etkilediği de gözlemlenmektedir. Örneğin, ABD'ye 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terörist saldırı, sadece ABD'yi değil, AB üyesi devletleri ve NATO gibi kurumları da terörizm konusunda yeni kararlar ve uygulamalar benimsemeye itmiştir. Globalleşen ekonomi bölgesel bütünleşme hareketlerini hızlandırmış, Doğu Avrupa ile birlikte Türkiye gibi Avrupa'nın "çevre"sinde yer alan devletler, bu bütünleşmenin dışında kalmamak için hem dış hem de iç politikalarında yeni ilkeler benimsemek durumunda kalmışlardır. Diğer taraftan, ABD başkanları ve üst düzey bürokratları, AB'nin üst düzey yetkilileri veya Almanya ve Fransa gibi nispeten güçlü devletlerin başbakan ve cumhurbaşkanları zaman zaman değişik politikalar benimseyerek bölgesel ve global gelişmelere etkide bulunmuşlardır. Terörizmle savaşın bir açıdan Bush ailesinin de Ortadoğu ile hesaplaşması olarak görülmesi, Almanya ve Fransa'nın Avrupa bütünleşmesini derinleştirmek istemesi ve bunun lokomotifi olması, yine Almanya ve Fransa'nın Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde "ayrıcalıklı ortaklık" veya "referanduma başvurma" gibi politikaları öne sürmesi sonucunda Türkiye'nin AB'ye "global bir güç olmak istiyorsanız bizi örgüte dahil etmelisiniz" şeklindeki itirazları bu etkileşime örnek olarak gösterilebilir.

Bu nedenlerle, "Global Politika, Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye" başlığına uygun düşecek şekilde, bu kitaptaki makalelerde global politikalar-bölgesel politikalar-ulusal politikalar arasındaki etkileşimin doğrudan veya dolaylı olarak vurgulandığını göreceksiniz.

II. REALPOLİTİĞİN VE ÜTOPYANIN ÖTESİNDE

Bireylerin ve kurumların sorunlarını her sosyal düzeyde şiddet ve güç kullanımıyla çözmeye çalışması ve diğerleriyle ilişkilerinde sadece kendi çıkarlarını ön planda tutması aslında çok eski bir düşünce ve uygulamadır. Uluslararası düzey de bundan muaf değildir ve bu düşünce ve uygulamaya uluslararası ilişkiler disiplininde "realpolitik" adı verilmektedir. Örneğin Thucydides, bu şekilde düşünen Atinalıların birçok askeri harekatına "Pelopones Savaşı Tarihi" adlı eserinde değinmektedir.[1] Machiavelli'nin savunduğu ilkelerin biraz da çarpıtılmasıyla realpolitiğe modern dönemde yine önemli yer verilmiş ve realpolitik milliyetçiliğin güçlendiği yıllarda Fransa'dan Almanya'ya hemen her

[1] Thucydides, Machiavelli ve Kant'ın güç kullanımına etik yaklaşımları hakkında bir giriş için bkz. Machiavellism, Kantian Deontology, and the Melian Dialogue: A Reflection On Morality and The Use Of Force," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, No. 1, 2004, ss. 65–75.

büyük devletin uluslararası ilişkilere temel yaklaşımını oluşturmuştur. Bugünlerde de realpolitiği benimsemiş devletler olduğu gibi, bu yaklaşıma destek veren birçok popüler "bilim insanı" bulunmaktadır. Uluslararası terörizmden nükleer enerji kullanımına, yerel düzeyde değişim taleplerinin bastırılmasından doğal kaynakların bölüşülmesine, "sorun" olarak görülen birçok uluslararası konu şiddet ve askeri güç kullanımıyla çözülmeye çalışılmaktadır."Gerçekçilik" (realizm) ve "gerçekçi olmak" ile realpolitik aynı şeyler olmasa da, literatürde realpolitiğin çoğu zaman gerçekçilik teorisiyle eş tutulduğuna tanık oluyoruz. Ne var ki, mantık ve tecrübe ile bezenmiş bir gerçekçiliğin, realpolitik ile eş tutulması mümkün değildir.

Realpolitik uluslararası ilişkilerdeki düşünce ve uygulamaların bir kutbunu oluşturuyorsa, diğer kutbunu da "ütopya" oluşturmaktadır. Ütopya, olmayacak düşüncelerin (hayallerin) peşinde koşmak ve koşmakta da ısrar etmektir. Birçok kez duvara çarpıp geri dönseler de, bazı devlet adamları ve filozoflar ile akademisyenlerin radikal düşüncelerde direttiklerine tanık olunmaktadır. Örneğin şiddetin tamamen ortadan kaldırılabileceği, tek bir dünya devletinin kurulabileceği, farklı kültür ve medeniyetlerin her konuda uyumlu çalışabileceği, sürekli ödün vermekle karşı tarafın tatmin edilebileceği gibi ütopyalara son dönemlerde rastlanmıştır. Genel bir yaklaşım olması yanında, spesifik konularda da ütopyaların üretildiği ve bu ütopyaların devletlerin dış politikalarını etkilediği görülmektedir. Örnek bulmak için çok uzaklara gitmeye gerek yok; AB'ye üyelik sürecinde 35 konuda müzakerelerin açılıp kapatılması gerekeceği için Türkiye'nin 70 kez Rumların veto tehdidiyle karşılaşacağı gerçeğine rağmen, Türk yetkililerin Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasının üyelik için bir kriter olmadığını sürekli söylemesi ve buna göre hareket etmesi, hem bu politikanın hem de AB'ye üyelik başvurusunun ciddi olduğu konusunda şüphelere yol açmaktadır. Oysaki, Kıbrıs sorunu ciddiye alınırsa ya sorunun çözümü yolunda adım atılacak veya öne sürülen şartların kabul edilemez olduğu ve daha fazla ödün verilmek istenmediği AB'ye açıkça bildirilecektir. Ancak, realpolitiğin gerçekçi olmakla karıştırıldığı gibi, ütopyanın da literatürde idealizmle karıştırıldığı görülmektedir.

İşte bu çalışmada, hem realpolitiğin hem de ütopyanın uluslararası ilişkilerde mantıklı ve faydalı yaklaşımlar olmadığı savunulmaktadır. Realpolitiğin ve ütopyanın ötesinde, uluslararası ilişkilere birçok olası yaklaşım vardır. Özellikle pragmatizmin ve liberalizmin ilkelerinden yola çıkılarak ulaşılacak *gerçekçi bir idealizmin* veya *idealist bir gerçekçiliğin* akademik çalışmalarda ve dış politika yaşamında yerleşmesine gereksinim vardır. Bu tür bir yaklaşım, gerçekleri gözardı etmeden tanımlanan hedeflere barışçıl (ama pasifist de olmayan) bir yolla ulaşmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım, elimizde var olandan başlayarak gerek iç politik sistemin gerekse uluslararası sistemin geliştirilebileceği istek ve inancına dayanmaktadır. Bu süreçte, yapılar ile bireylerin birbirini etkilemesini doğal gören yaklaşım; her ne kadar yapıların bireyleri sınırlandırdığını kabul etse de, onları tamamen hapsetmediği ve sistemsel değişim için bireysel girişimlerin önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır.[1] Bu çalışmada yer alan makaleler, böyle bir yaklaşım temel alınarak yazılmıştır.

---

[1] Bu yaklaşımın ayrıntısı için, bkz. Nejat Doğan "Inis L. Claude Jr. and World Order: A Pragmatic Liberal Approach." Charlottesville: University of Virginia, 2001 (doktora tezi).

III. ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN ÜLKEMİZDEKİ DURUMU HAKKINDA BİR NOT

Bu kitaptaki makaleler, 2002-2006 yıllarını kapsayan beş yıl gibi nispeten uzun bir dönemde yazılmıştır. Beni bu makaleleri biraraya getirmeye teşvik eden (veya zorlayan) bazı spesifik nedenlere değinmek faydalı olacaktır. Öncelikle, Türkiye'de uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmaların *çoğunun* bilimsel olmadığını düşünüyorum. Yani bu çalışmalar; ne gerekli ve yeterli bir araştırma sürecinin ardından üretiliyor, ne zaman testine tabi tutuluyor, ne de aslında işin uzmanları tarafından gerçekleştiriliyor. Disiplin hemen tamamıyla "tüm bu sorunlar şu ırk tarafından bilinçli olarak yaratıldı" gibi basit komplo teorilerine, "kimlik bunalımı" gibi yapay iddialara ve "A devleti şurayı işgal ederse, B devleti de şurayı işgal eder" gibi sığ analizlere boğulmuş durumdadır. Makale enflasyonu nedeniyle de, uzmanların yazılarına ulaşılamamaktadır. "Kötü para iyi parayı kovar" özdeyişiyle özetlenen Gresham Kanunu'nun politik bir versiyonunun, uluslararası ilişkiler disiplini açısından geçerli olduğunu gözlemliyoruz; uzmanları tarafından yazılmamış ve bilimsel açıdan çok zayıf çalışmalar, hem halkımıza hem de karar vericilere yararlı olacak ve metodolojik açıdan sağlam temellere dayanan çalışmalara ulaşılmasını engellemektedir. Ülkemizde sadece uluslararası ilişkiler değil, başta ilahiyat, eğitim ve psikoloji olmak üzere bazı diğer bilim dallarının da aynı olumsuzluklara maruz kaldığı öne sürülebilir.

IV. KİTAPTAKİ BÖLÜMLER VE MAKALELER

1. Bölüm: Teori

Bu bölümde "Uluslararası İlişkiler Teorileri: ABD'nin Uluslararası Sistemdeki Yeri ve Teorilerin Paradigmasal Değişimi" başlıklı makale yer almaktadır. Bir siyaset bilimi disiplini olarak uluslararası ilişkiler teorilerinin genel olarak gelişimini açıklama amacı güden makale, "neden spesifik teorilerin yükselip gözden düştüğü" temel araştırma sorusuna yanıt aramaktadır. Disiplindeki gelişmelere bakıldığında öyle anlaşılmaktadır ki, belirli uluslararası ilişkiler teorileri ABD'nin sistemdeki konumunu açıklayabilme ve bu konumu savunabilme gücüne göre disiplin içinde yükselmekte veya gözden düşmektedir. Aynı zamanda, disiplindeki gelişmeler Thomas Kuhn'un bilimdeki değişimin nasıl gerçekleştiği hakkındaki görüşlerine uymaktadır. Uluslararası ilişkiler teorileri disiplininde doğrusal bir gelişimden ziyade, uzmanlardan çoğunun (her on yılda bir gibi) nispeten kısa bir süre içerisinde "yeni" veya "moda" denilebilecek teorileri benimsediği gözlemlenmektedir. Böylece disiplinde sürekli bir "paradigma değişimi"nden söz edilebilir. Bu değerlendirme bizi önemli sonuçlara götürmektedir. Öncelikle, global politikada düşünce ve teori oluşturma, temel anlamda "ABD'nin sitemdeki yeri ve dış politika amaçları" doğrultusunda şekillenmektedir. Bunun da tabii ki, bölgesel ve ulusal politikalar ile disiplinde uygulamaya dönük çalışmalara önemli etkisi olmaktadır. Buradan hareketle makale, bu gelişmenin Türkiye açısından önemini irdelemektedir. Buna paralel olarak da kitabın 2. bölümü, tarihsel süreçte oluşturulmuş teorik çalışmalardan faydalanılabileceğini savunmaktadır.

2. Bölüm: Etik ve İnsan Hakları

Bu bölümde birbiriyle ilişkili iki temel konu bulunmaktadır: etik ve insan hakları. Bölümde evrensel değerleri de gözardı etmeyen ulusal değerlerin veya ulusal etiğin ülke politikalarının oluşturulmasındaki etkisine değinilmektedir. Böylece ulusal politikaların temelinde yatan ve yatması gereken değerler irdelenmekte ve birinci bölümde ortaya atılan teorik soruya bir açıdan da yanıt getirilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu bölüm, yukarıda değinildiği gibi, her ne kadar ekonomi ve şirketler kadar olmasa da, insan haklarının da globalleşme sürecinde olduğunu ve temel bazı insan haklarının devletlerce reddedilmesinin artık mümkün olmadığını ima etmektedir. İnsan hakları açısından, global politikanın bölgesel gelişmelere ve ulusal politikalara etkisi yadsınamaz. Bu süreçte, devletin bu etkiyi ne şekilde hissedip kendi değerleriyle de uyumlu hale getirerek kendi politikalarına yansıtacağı önemlidir. Ayrıca bu bölüm, bireyi geliştirecek değerlerlerin ve bireyin toplumsal konumunun gözardı edilerek politika yapılamayacağını veya politika yapılmasının anlamsız olduğunu göstermektedir. Eğer bireysel refahın ve mutluluğun artırılmasına faydası olmayacaksa, bir devletin güçlü olmasının ve daha da güçlenmesinin bir faydası yoktur. Ama uluslararası ilişkiler disiplinindeki çalışmaların çoğunda, devletin güçlenmesi ve "stratejik açıdan önemi" herşeyin üzerinde tutulmaktadır. Bu bilimsel açıdan olduğu kadar, tarihsel açıdan da olumsuz bir gelişmedir.

Bu düşünceleri ikinci bölüm, üç makale etrafında derinleştirmektedir. Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi" başlığını taşıyan birinci makalede, Kutadgu Bilig'in bugün bizi başarıya götürecek bir devlet felsefesini 11. yüzyılda ortaya koyduğunu savunmaktadır.[1] Demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletinin temellerini atan Kutadgu Bilig, evrensel nitelikteki etik değerlerimizi hatırlamamıza da yardımcı olacaktır. Ayrıca eser, birçok yeni teorinin geliştirilebilmesi için değerli bir hazine olarak karşımıza çıkmaktadır. Önce Kutadgu Bilig'de vurgulanan değerlere ulaşarak, ulusal politikamızda başarılı olabileceğimiz ve buradan hareketle bölgesel ve global politikayı etkileyebileceğimiz ortadadır. Kutadgu Bilig'in günümüzde ne anlama geldiğinin yorumlanması, sadece eserin zenginliğini göstermek açısından değil, sistemdeki birçok devletin politik örgütlenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

"Ölüm Düşüncesinin Kutadgu Bilig'in Liderlik Etiği İle İç ve Dış Politika Felsefesi Üzerindeki Etkisi" başlığını taşıyan bölümün ikinci makalesi, birinci makalede geliştirilen düşünceler üzerine kurulmuştur.[2] Devlet adamı veya lider, iyi olmaya, iyilik yapmaya, iyi bir ad bırakmaya, kısacası toplumda insanlara faydalı olmaya çalışacaktır. Toplumsal politikalara yansıtıldığında bu etik

---

[1] Bu makale iki bölüm halinde ilk kez 2002 yılında yayımlanmıştı. Bkz, "Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi-I", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 2002, ss. 127–158; "Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi-II" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 2002, ss. 77–94.

[2] Bu makalenin kısa bir versiyonu ilk kez 2004 yılında bilimsel bir toplantıda bildiri olarak sunulmuştu. "Ölüm Düşüncesinin Kutadgu Bilig'in Liderlik Etiği İle İç ve Dış Politika Felsefesi Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 25–26 Kasım 2004.

liderden, halka zulüm etmemesini, çalışana hakkını vermesini, güçsüzlere ve zor durumda olanlara yardım elini uzatmasını, iyi kanunlar koyarak toplumda adaleti sağlamasını beklemektedir. Böylece toplumsal yaşamda lider, demokratik ve sosyal bir hukuk düzenini oluşturmaya çalışacaktır. Bu devlet adamı etiği dış politikada da, temelde barışçı, saldırıya değil savunmaya ağırlık veren, toplumlararası barışı dengeler üzerine kurmaya çalışan ve dünyadaki tüm insanların iyiliğini ve refahını düşünen bir politika izlemesi gerektiğini bildirmektedir. Kısacası, edilgen bir ölüm düşüncesi yoktur Kutadgu Bilig'de. Ahiret, öncelikle bu dünya vasıtasıyla kazanılmalıdır. Yusuf'a göre ölüm düşüncesi, hem bu dünyada mutlu olabilmesi hem de hidayete erebilmesi için, kişinin iyi bir insan olmaya gayret etmesini ve öleceğini bilerek diğer insanlar için coşkuyla çalışmasını gerektirmektedir. Böylece Kutadgu Bilig, bireysel ve toplumsal değerlerden yola çıkarak, hem iç politikada hem de dış politikada nasıl davranılması gerektiğini gösterebilecek ve böylece bir devletin nasıl başarıya ulaşılabileceğine rehber olabilecek nitelikte bir eserdir.

"AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'de Kadın Hakları ve Kadın-Erkek Eşitliği: Etik, Hukuk ve Siyasetin Etkileşimi" başlığını taşıyan bu bölümün üçüncü makalesi, insan haklarının global politikadaki etkisine, bu etkinin Avrupa bütünleşme sürecindeki rolüne ve bu rolün Türkiye'nin üyelik sürecindeki önemine kadın hakları açısından yaklaşmaktadır.[1] Aslında kadının toplumsal statüsünün erkeğin statüsüne nazaran daha saygın olduğu ender toplumlardan biri olmamız gerekirken, kadına saygı ve sevgi toplumsal değerlerimiz arasında bin yıl önce yer alırken, politik değişim sürecinde bu değerleri yitirmemiz nedeniyle bugün için AB tarafından kadın haklarının ülkemizde geliştirilmesi konusunda hem sevinç hem de üzüntüyle karşılayabileceğimiz bir baskı altındayız. Bu makaledeki inceleme göstermektedir ki, müzakere sürecinde Türkiye'nin kadın haklarıyla ilgili birçok konuda hem anayasal ve yasal düzenlemeler yapması hem de özellikle bugüne kadar kabul edilmiş mevzuatın etkin bir şekilde uygulanmasını izlemesi gerekecektir. Tüm bu sorunları gidermek için de, yasama ve yürütme erklerine, fakat özellikle yargı erkine önemli görevler düşmektedir. Eğer yüksek mahkemeler kadın hakları alanındaki sorunları uluslararası insan hakları mevzuatına ve uygulamalarına göre değerlendirirlerse, hem yeni yasal düzenlemelerin yolu açılabilecek hem de uygulamada iyileşme sağlanabilecektir. Ancak, bunun başarılmasının da genel olarak bürokraside ve özelde yargı erkinde birey-merkezli bir etiğin benimsenmesine bağlı olduğu görülmektedir. Aksi takdirde, kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konuları; "kamu yararı," "kamu çıkarı," "kamu düzeni" gibi soyut kavramlar açısından değerlendirilecek ve AB sürecinde sosyal ve politik tehdit olarak algılanacaktır.

---

[1] Bu makale ilk kez 2006 yılında yayımlanan bir kitapta yer aldı. "AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'de Kadın Hakları ve Kadın-Erkek Eşitliği: Etik, Hukuk Ve Siyaset'in Etkileşimi, " Mehmet Dikkaya (Ed). *AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomi Politiği*. Bursa: Alfa Aktüel, 2006, ss. 381-408.

3. Bölüm: Güvenlik

Bu bölümde, Soğuk-Savaş sonrasının yeni güvenlik ortamında beliren temel sorunların gerek bölgesel gerek ulusal düzeydeki etkisi ve bu sorunların nasıl çözülebileceği ile Türkiye'nin nasıl hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bir taraftan terörizm diğer taraftan da terörizmi yok etmek için uygulandığı öne sürülen terör, global politikanın en önemli konuları haline gelmiştir. "Uygarlıklar çatışması" bu yeni dönemin temel teorisi ve klişesi haline gelirken, bu çatışmanın Batı ve Doğu/İslam şeklinde kategorize edilen her iki kampında da yaşayan Türkiye gibi devletler zor günler geçirmektedir. Ancak, gerek global ve bölgesel olumsuzluklar gerekse Türkiye tarafından izlenen bazı yanlış politikalar nedeniyle, bu çatışmanın işbirliğine dönüşmesi veya Türkiye açısından olumsuz taraflarının kontrol altında tutulması pek de kolay olmayacaktır.

Üçüncü bölüm, bu fikirleri beş makale altında irdelemektedir. "Uluslararası Terörizmle Mücadele: Çoğulcu Bir Uluslararası Toplum Anlayışına Doğru" başlıklı birinci makale, terörizmin globalleşmesi konusunda ilgili tarafların ne oranda hatalı olduğu ve bu hatayı nasıl giderebilecekleri konusunda bir durum değerlendirmesi yapmaktadır.[1] Batı, İslam dinini uluslararası terörizmin tek nedeni olmasa da en önemli nedeni olarak göstermeye çalışırken, Müslümanlar da şiddet ile herhangi bir ilişkileri olamayacağını savunmaktadır. Aslında, her iki görüş de gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Bazı Müslümanlar; cihat, kurtuluş (hidayete erme) ve dinlerarası ilişkiler gibi Kuran'ın önemli konulardaki öğretilerini *yanlış yorumlayarak* Batı ile aralarındaki politik sorunları bazen şiddet kullanarak çözmeye çalışmışlardır. Batı toplumları ise özellikle uluslararası kurumlardaki ayrıcalıklı konumlarını kullanarak Müslüman toplumların kalkınmalarına engel olmuştur ve olmaktadır. Bu nedenle uluslararası terörizmle mücadelede başarılı olmak için, İslam'ın temel öğretileri konusunda Müslüman toplumların bireyleri eğitmesi gerekirken, Batı da sosyal adalet kavramına önem vermeli ve uluslararası topluma vatandaşları Müslüman olan devletleri de dahil etmelidir. Diğer bir deyişle Batılı devletler *terörist örgütlerle* silahlı mücadelede haklı görülmesi gerekmekle birlikte, kalıcı bir dünya barışı için kendi iç politikalarında uyguladıkları çoğulculuk anlayışını global boyutta uygulamalı ve çoğulcu bir uluslararası toplumun oluşturulmasını amaçlamalıdır.

"Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı ve New Haven Ekolü: Eleştirel Bir Giriş" başlıklı bölümün ikinci makalesinde, terörizme karşı geliştirilen güvenlik ve savunma stratejilerinin temelini oluşturan önemli bir uluslararası ilişkiler ve hukuk teorisi olarak New Haven yaklaşımı ele alınmaktadır.[2] Yale Üniversitesi tarafından geliştirilen New Haven yaklaşımı, bazı uluslararası hukukçular ve özellikle Amerikan devlet adamları tarafından benimsenerek, güç kullanımının

---

[1] Bu makalenin İngilizce bir versiyonu 2005 yılında düzenlenen bir bilimsel toplantıda ilk kez sunulmuş ve bildiri kitabında yer almıştı. "Fighting International Terrorism: Combining Sic Semper Tyrannis with E Pluribus Unum," *3.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi,* Cilt:1, Celalabat/Kırgızistan, 2005, ss. 269–278.

[2] Bu makale ilk kez 2006 yılında yayımlanmıştı. "Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı ve New Haven Ekolü: Eleştirel Bir Giriş," *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Cilt 7, No: 1, 2006, ss. 103-113.

meşru olduğu düşüncesine destek sağlanmıştır. İnsani değerlere önem veren bir kamu düzeninin tüm dünyada yerleştirilebileceği gibi ilk bakışta idealist ve kabul edilebilir gibi görünen bir amaçla ortaya çıkan bu yaklaşım, aslında global sorunların çözümünde şiddetin yaygın olarak kullanılmasını savunan bir teori haline gelmiştir. Terörizmin sona erdirilmesi, demokrasinin yaygınlaştırılması ve insan hakları ihlallerinin durdurulması gibi amaçlar öne sürülerek (veya bahane edilerek) güç kullanımının meşru gösterilmesinde bu yaklaşım etkili olmaya devam etmektedir. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi tecrübeler göstermektedir ki, uluslararası sistemde değişim barışçıl yollarla olabilmektedir. Uluslararası sistemin geliştirilmesi ve demokrasinin yayılması mümkün olmakla birlikte, bu hedeflere baskı ve askeri güç kullanımıyla değil, önemli politik konularda devletlerin görüş birliğine varmasıyla ve bunu sağlayacak kurumların oluşturulmasıyla ulaşılacaktır.

Bu bölümün üçüncü makalesini de "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne" başlıklı makale oluşturmaktadır.[1] Yukarıda vurgulanan gelişmelerin global güvenlik ve örgütlenme üzerindeki etkisi ele alınan makalede, 1949'dan Soğuk Savaş'ın bitimine kadar bir ittifak olarak faaliyet gösteren NATO'nun benimsediği değişik amaç ve araçlarla bugün için öncekine nazaran çok daha geniş bir coğrafyada artık bir "güvenlik örgütü" gibi hareket ettiği vurgulanmaktadır. Terörizm, milliyetçilik ve yerel sorunların yol açtığı güvenlik tehditleri nedeniyle NATO kendini yeniden tanımlamıştır. Bu süreç de yine global politikalar ile bölgesel gelişmeler ve ulusal politikalar arasındaki etkileşimi çarpıcı bir şeklide ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş'ın harcını oluşturan ABD-Sovyet çekişmesinin, en azından ABD-Rusya soğuk işbirliğine dönüşmesi; bir yandan NATO'yu değişmeye zorlarken, diğer yandan da AB gibi bölgesel bir gücü de savunma ve güvenlik konularında daha aktif bir rol üstlenmeye davet etmiştir. Bu gelişme de Türkiye gibi coğrafi açıdan Batı-Doğu sınırında yer alan ülkelerin geleceğini belirsizleştirmiştir.

Bölümün dördüncü makalesi de bu belirsizlik ortamını vurgulamakta ve Türkiye'nin politika seçenekleri üzerinde durmaktadır. "Avrupa Güvenliğinde Son Gelişmeler ve Türkiye: Güvenlik ve Savunma Endişeleri Açısından Türkiye'nin AB Üyeliğinin Önemi" başlıklı bu makale, Türkiye'nin bölgesel bütünleşme süreci dışında bırakılması ihtimalinin olumsuzluklarına dikkat çekerek, bölgesel gelişmelerin ulusal politikalar üzerindeki etkisine de bir örnek oluşturmaktadır.[2] Makale, Avrupa güvenliği konusundaki üç önemli gelişmeye dikkat çekmektedir. Öncelikle, NATO içindeki AB-ABD diyalogu, ancak iki durumda NATO'nun bir ittifak gibi hareket edeceğini göstermektedir: terörizmle küresel mücadelesinde ABD'ye verilecek destek ve AB'nin gerekli gördüğü durumlarda ittifakın Avrupa'da güç kullanması. Dolayısıyla NATO'nun AB

---

[1] Bu makale ilk kez 2005 yılında yayımlanmıştı. "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949–1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* Cilt 60, No. 3, 2005, ss. 69–108.

[2] Bu makale ilk kez 2003 yılında yayımlanmıştı. "Avrupa Güvenliğinde Son Gelişmeler ve Türkiye: Güvenlik ve Savunma Endişeleri Açısından Türkiye'nin AB Üyeliğinin Önemi," *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 29, 2003, ss. 63–78.

üyesi olmayan devletleri savunmak için askeri güç kullanma olasılığı oldukça zayıflamıştır. İkinci önemli gelişme, AB'nin kendi içindeki işbirliğini artırarak sadece dış politikada değil, aynı zamanda güvenlik ve savunma konularında da bütünleşmeye doğru gitmekte olması ve yakında AGSP'nin bir ittifak olarak ortaya çıkacak olması gerçeğidir. Üçüncü önemli gelişme de, NATO'nun genişleme politikasını sürdürmesi nedeniyle tamamen politik bir örgüt durumuna düşme olasılığıdır. NATO güvenlik ve savunma sorunlarını tartışan, fakat bu sorunları çözmek için harekete geçmek istemeyen ve geçemeyen politik bir örgüte dönüşmektedir. Bu üç temel nedenden dolayı, dış ve iç güvenlik endişelerinin giderilmesi, olası bir saldırı durumunda yeterli desteği alabilmesi ve Avrupalı müttefiklerin kendisi ve tarihsel bağları olan bölgeler hakkında alacağı kararlara katılabilmesi amacıyla Türkiye'nin, AB üyesi olmayı ciddi olarak düşünmesi gerekmektedir.

Bölümün son makalesi de, global ve bölgesel düzeydeki gelişmelerin gerek iki taraflı ilişkiler gerekse ulusal politikalar üzerindeki etkisini göstermektedir. "Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kararlarında Kıbrıs Sorunu" başlıklı makale, BM ve AB'nin Kıbrıs sorunu hakkındaki görüşleri ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye'nin bu sorunun çözümü için benimsediği görüşler arasındaki farklılıkları vurgulamaktadır. BM ve AB'ye göre Kıbrıs'ta çözüm "iki bölgeli- iki toplumlu" yeni bir Kıbrıs devleti kurulmasından geçerken, Türk tarafına göre ancak KKTC'nin tanınması sonucunda adada Rumlarla oluşturulacak "iki devletli" bir konfederasyon barışı sağlayacaktır. Türk tarafının bu iki-devletlilik görüşünü benimsemeyen uluslararası örgütlerin kararlarını oybirliği veya ezici bir çoğunlukla aldığı ve Türkiye'nin bu durumu değiştirebilecek yeterli politik desteğinin ve ekonomik gücünün de olmadığı dikkate alındığında, Kıbrıs sorununun çözülebilmesinin Türkiye ile Yunanistan arasında olası bir yakınlaşmaya bağlı olduğu görülmektedir. Bu yakınlaşma sürecinde, KKTC ve Güney Kıbrıs'ın müzakere masasında anlaşamaması ve anlaşmaması doğal karşılanmalı, Türkiye'nin AB üyeliği için adada acil bir çözüme gidilmesinin edinimlerimizin yitirilmesine neden olacağı unutulmamalıdır. Ege sorunu başta olmak üzere, Türkiye ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlıkların zamanla giderilmesi, adada iki toplumun uzun vadede uyum içinde yaşaması yönünde atılabilecek en önemli adım olacaktır.

4. Bölüm: Siyasal Partiler

Kitabın dördüncü bölümünde, ulusal düzeyde politikaların belirlenmesinde temel rolü oynayan siyasal partilerin ilke ve programları irdelenerek global ve bölgesel düzeydeki gelişmelere nasıl tepki gösterdikleri incelenmektedir. Böylece, bölümdeki iki makale; global, bölgesel, ulusal politikalar arasındaki etkileşimi irdelemeye devam ederken ulusal politikanın iki boyutunu oluşturan iç politika ve dış politika arasındaki ayrımın da ortadan kalkmaya başladığını ve belki de böyle bir ayrımın yapay olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu makaleler, sistemsel ve bireysel düzeylerde yapılan uluslararası ilişkiler çalışmaları yanında, "orta düzey"in de disiplindeki incelemelere katkıda bulunabileceğini ve siyasal partilerin de bu düzeydeki önemli bir analiz birimi olduğunu göstermektedir.

"Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923-1980: Partilerin Benimsedikleri Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları" başlıklı bölümün birinci makalesi, konuya Türkiye açısından yaklaşmaktadır.[1] Makalede 1923-1980 yılları arasında hükümette yer alan partilerin ilgili dönemlerdeki parti programları ve seçim bildirgeleri incelenerek, uluslararası ilişkiler konusuna bu metinlerde ayrılan yer ve uluslararası konularda benimsenen ilkeler ortaya konulmuştur. Türkiye'de partiler genel olarak dışişleri, güvenlik ve savunma konularında benimsedikleri temel ilkeleri program ve seçim bildirgelerine yansıtmışlar ve genel politik felsefelerine paralel (başka bir deyişle birbirlerinden farklı) dışişleri, güvenlik ve savunma politikaları geliştirmişlerdir. Bu nedenle, "Türkiye'de dış politikanın milli bir konu olduğu, tüm siyasal partilerin dış politikada aynı ilkeleri benimsediği" hipotezi reddedilmelidir. İlgili dönemde uluslararası ilişkilere en az dört farklı yaklaşım vardır. Makalede, "Türkiye'nin Batı merkezli ve Batı'ya dönük bir politika benimsediği" hipotezi de reddedilmektedir. 1923-1980 arasında siyasal partiler, Batı merkezli ve Batı'ya dönük bir politika benimsemekten ziyade, dostluklarımızın ve böylece politik seçeneklerimizin çeşitlendirilmesini amaçlamışlardır. "Türkiye'nin sorunlarına uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözüm aradığı" hipotezi ise makaledeki incelemeler sonucunda doğrulanmaktadır. Siyasal partiler, programları ve seçim bildirgelerinde uluslararası hukukun kabul etmeyeceği bir ilke sunmamış olmanın yanında, mevcut sorunların hukuk kuralları doğrultusunda çözümünü de benimsemişlerdir.

"Dış Politika-İç Politika Etkileşimi Açısında Avrupa Bütünleşmesi: İngiltere Örneği" başlıklı makale, bölümün ikinci ve kitabın son makalesini oluşturmaktadır.[2] Avrupa ülkelerinin en önemli iç politika konulardan biri, Avrupa Birliği üyeliğidir. Gerek bu örgüte üye ülkeler gerekse aday ülkeler Birlik politikalarını tartışmakta, ulusal partiler programlarını bu uluslararası örgütün politikalarına göre belirlemekte, genel seçimlerde AB'ye üyelik ve AB politikaları temel gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Kısacası, uluslararası örgüte üyelik gibi bir dış politika konusu, tüm Avrupa ülkelerinin iç politikasını etkilemektedir. İşte bu makalede, dış politika-iç politika etkileşimi konusuna bir örnek olay teşkil eden "Avrupa bütünleşmesi" ele alınmış ve Muhafazakar Parti ile İşçi Partisi'nin 1970'li yılların sonundan 1990'lı yılların başına kadar takındıkları tutum ve izledikleri politikalar etrafında örnek olay incelenmiştir. Önceleri Muhafazakar Parti Avrupa Birliği yanlısı iken sonradan nispeten Birlik karşıtı olmuş, uzun süre seçimlerden yenik çıkan İşçi Partisi ise nihayet Birlik karşıtlığını bırakarak, özellikle örgütün sosyal alanlarda attığı adımların da etkisiyle, Avrupa bütünleşmesine daha sıcak bakan parti olmuştur. Bu konum değişimi yanında, partiler hem Avrupa Birliği'ndeki yeni politikalara hem de

---

[1] Bu makale ilk kez 2006 yılında yayımlanmıştı. "Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923–1980: Partilerin Benimsedikleri Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları," Nejat Doğan ve Mahir Nakip (Ed). *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri.* Ankara: Seçkin, 2006, ss. 117-154.

[2] Bu makale ilk kez 2002 yılında yayımlanmıştı. "Dış Politika-İç Politika Etkileşimi Açısından Avrupa Bütünleşmesi: İngiltere Örneği," *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 19, 2002, ss. 17-34.

ülkedeki gelişmelere bağlı olarak, İngiltere'nin AB üyeliğinden çekilmesi yönündeki söylemlerini tamamen terk etmişler, üyelikten çekilmenin gerçekçi bir politika olmayacağını savunmuşlardır. Dolayısıyla gerek global ekonomideki gerekse bölgesel ekonomi ve politikadaki gelişmeler, ulusal politikaları etkilemekte ve bu politikaları oluşturan partilerin seçeneklerini de bir açıdan belirleyip sınırlandırmaktadır.

V. BAZI SONUÇLARIN VURGULANMASI

Makalelerde incelemeler, kitabın yazılması sürecindeki araştırmalar ve son dönemlerdeki gözlemler aracılığıyla ulaşılan bazı önemli sonuçların vurgulanması faydalı olacaktır:

1. Politik kalkınma bir toplumda ancak etik değerlerin tanımlanıp benimsenmesi sonrasında gerçekleşecektir. Bu nedenle özellikle bugünkü sorunlarımızda ülkemize yol gösterecek ve toplumu geliştirebilecek niteliklere sahip olan hem etik değerlerimizi hem de bu değerleri işleyen teorik ve felsefi kaynakları (yeniden) keşfetmemiz gerekmektedir. Bu sadece politik kalkınma açısından değil, her konuda toplumsal gelişim açısından geçerlidir.
2. Devletler için yapılan global politika analizlerinin ve dış politika tavsiyelerinin, iç politikayı gözardı etmemesi gerekir. Diğer bir deyişle, global politika ve dış politika alanlarında analizler yapılırken, toplumsal ve bireysel gelişim ön planda tutulmalı ve politika seçenekleri buna göre oluşturulmalıdır. Örneğin, devletlerin gayrisafi milli hasılaları ile yaşam süresi, günlük kalori tüketimi, okur-yazar oranı, okullaşma oranı gibi verilerle belirlenen insani kalkınma düzeylerinin karşılaştırılmasında, normal şartlar altında gelir arttıkça insani kalkınmanın da iyileşeceği beklenir. Ancak genel olarak Ortadoğu devletleri açısından bunun gerçekleşmediği görülmektedir. Yani, bu coğrafyada temel sorun devletlerin fakir olması değil, milli gelirin insani kalkınmaya yeterince aktarıl(a)mamasıdır. Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler disiplini açısından da asıl soru(n), devletlerin nasıl en güçlü olacağı değil, bu devletlerin vatandaşlarından başlayan bir refah ve mutluluğun zamanla barışı nasıl yaratacağıdır. İnsan haklarına ve etik değerlere önem veren bir yaklaşımla, "şu veya bu politikanın uygulanmasının" bireyler açısından ne anlama geleceği derinlemesine düşünülmelidir.
3. Yukarıda vurgulanan ilkeden hareketle, siyasal partilerin hem iç politika-dış politika etkileşimini gözetmesi hem de dış politika yaklaşımında samimi olması gerekir. "Tribünlere oynamak" deyiminin ima ettiği üzere, partiler bazen iç politikadaki amaçlarını hem milletin hem de bireylerin çıkarlarından üstün tutması nedeniyle, iç politikada radikal sayılabilecek bazı filler ve politik eğilimler desteklenmekte ve uluslararası gelişmelere zamanında ve yeterince müdahale edilememektedir. Bu nedenle de partilerin demokratikleşmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de gözlemlenen konu, parti liderlerinin uzun yıllar partilerinin başında kalmaya çalışmalarıyla liderlik sorununun oluşumuna bizzat kendilerinin

katkıda bulunmasıdır Ayrıca, parti merkezinin emirleri doğrultusunda partinin yönetilmesiyle, parti içinde çoğulculuğun yerleşmesine engel olunmaktadır. Kısacası, partilerin demokratik değerleri içselleştirmediği ve gelişmiş ülkelerdekine benzer şekilde bir kurumsallaşmaya gidemediği gözlenmektedir. Global ve bölgesel gelişmelere göre başarılı ulusal politikaların oluşturulması, demokratikleşme ve kurumsallaşmanın önündeki engellerin aşılmasıyla gerçekleşecektir.

4. Terörizm ve ekonomik globalleşme gibi konular ve bunların bölgesel düzeydeki etkileri gözönüne alındığında, devletlerin pasif bir politika izlemek gibi lükslerinin olmadığı da açıkça görülmektedir. Ancak bu süreçte aktif politikanın, realpolitik veya ütopik bir nitelik taşımaması ve sürekli taviz veren bir tutumdan da yana olmaması gerekir. Devlet, elindeki kozları da bu süreçte en iyi şekilde kullanmalıdır. Temel değerler ve ilkelerden taviz verilmeden, belirlenmiş hedeflere ulaşmak için eldeki kozların da kullanılmasını içeren bir dış politika izlenmelidir. Bu süreç, uluslararası örgütler başta olmak üzere her platformda daha aktif olmayı gerektirmektedir. Aynı zamanda bu süreç, gerektiğinde uluslararası hukuka da başvurmayı ve uluslararası mahkemeler önüne gitmekten çekinmemeyi de içermelidir.
5. Global ve bölgesel gelişmeler, Türkiye'nin AB üyeliğinin sadece ekonomik değil, güvenlik ve savunma endişelerimiz açısında da önemli olduğunu göstermektedir. Ancak bu hedefe ulaşırken, bizzat sürecin kendisinin de yaşamsal olduğu görülmektedir. "Sonuç önemli değil, önemli olan müzakere süreci ve bu süreçte Türkiye'nin modernleşmesi" şeklindeki bir düşünce *yanlıştır*. Çünkü bu düşünce devleti birçok taviz vermeye götüreceği için, asıl amaç olan tam üyeliğe ulaşılamayacağı gibi, Türk vatandaşlarının (çalışma hakkından mülkiyete, serbest seyahat hakkından kıyı şeridinden faydalanma hakkına kadar birçok konuda) bireysel hakları da zedelenecektir. Dolayısıyla alınanlar ile verilenler arasında nispeten bir dengenin olması sadece müzakere mantığı açısından değil, uzun vadeli ulusal ve bireysel çıkarlar açısından da gereklidir.
6. Global ve bölgesel gelişmeler, Türkiye'nin uzun vadeli ve belirgin hedefleri olduğu bir dış politikaya gereksinim duyduğunu ve fakat böyle bir politikasının olmadığını göstermektedir. Örneğin 25 yıl, 50 yıl ve 100 yıl sonra nasıl bir Avrupa, nasıl bir Akdeniz, nasıl bir Ortadoğu, nasıl bir Orta Asya, nasıl bir dünya ve nasıl bir Türkiye görmeyi bekliyoruz? Hatta bu dönemlerde denizlerin, okyanusların, gökyüzünün ve uzayın paylaşımından ne oranda bir pay almayı hedefliyoruz? Bu konularda uzmanlar dahil, herkesin karanlıkta hareket ettiği gözlemlenmektedir. Ortaya atılmış ve klişeleşmiş birkaç model ve hedefin de yetersiz ve yanlış olduğu söylenebilir. Örneğin, Türkiye'ye biçilen "Doğu ile Batı arasındaki köprü" rolü, Türkiye'nin global politikada asıl aktör değil de sadece bir aracı olacağını çağrıştırmasının yanında, sadece stratejik bir faydayı hareket noktası olarak almakla da etik açıdan yanlıştır. Türkiye, dünyanın şu veya bu bölgesinde yer alması nedeniyle değil, her açıdan çalışkanlığı, başarısı ve diğer devletlerin gelişmesi yolunda sağlayacağı potansiyel destek nedenleriyle belirli örgütlere, bütünleşme hareketlerine veya global ve bölgesel platformlara davet edilmeli ve katılmalıdır.

7. Belki de sonsöz, akademisyenlere ve bizzat bireylere hitap etmelidir. Global politika ve bölgesel gelişmeler bizi nereye götürmektedir ve bu konuda ne yapılabilir? Sanırım gelişmelerin bilincinde olmak ve bu gelişmelere göre pragmatik politikalar ve çareler üretmek gerekiyor. Örneğin "uygarlıklar çatışması" gerçek midir? Musevi/Yahudi, Batı Hıristiyan, Doğu Hıristiyan, İslam, Çin, Japon, Hindu, Afrika medeniyetlerinin binlerce yıldır varoldukları gözönüne alındığında, bu uygarlıkların daha önce çatışıp çatışmadıkları ve nasıl birarada yaşayabildikleri, üzerinde düşünülmesi gereken sorulardır. Günümüzde "medeniyetlerin *çatıştırılması*" global politikadaki gelişmeleri daha iyi karşılayacak bir kavram olarak görülebilir. Belki de bireyler açısından temel sorun, medeniyetlerin çatışması değil, medeniyetlerin ittifakı olabilir. Böyle bir ittifak, 1648'de oluşturulan seküler devlet sistemini erozyona uğratıp sistemi tamamen yıkabileceği gibi, bir yandan da Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinden bugüne kadar bireyler için elde edilen kazanımları ve hümanizmi tehdit edebilecektir. Akademisyenler ve genel olarak bireyler, bu olasılığın bilincinde olmalı ve yapacakları çalışmalarla insanın yapılar karşısında nispeten güçlenmesine katkıda bulunmalıdır.